

ЕТНО-КУЛТУРОЛОШКИ ЗБОРНИК

Књига XXVI

Book XXVI

ETHNO-CULTURAL ANNALS

for the study of the culture of eastern Serbia and the adjacent areas

EASTERN SERBIA AS AN INSPIRATION AND RESEARCH CHALLENGE a collection of works in honor of **Prof. Dr. Sreten Petrović**

Editors

Vojislav Filipović

Ivica Todorović

Editorial Board

Mihaj Radan (Romania), Mirko Blagojević, Milina Ivanović Barišić,
Gordana Blagojević, Dragan Žunić, Stanka Janeva (Bulgaria),
Vladimir Petrović, Aleksandar Bulatović, Aleksandra Papazovska
(Macedonia), Irena Ljubomirović, Zoran Vučić, Nina Aksić, Ana Savić-
Grujić, Slaviša Milivojević, Žarko Veljković, Ognjen Mladenović

Svrljig
2023

Књига XXVI

ЕТНО-КУЛТУРОЛОШКИ ЗБОРНИК

за проучавање културе источне Србије и суседних области

ИСТОЧНА СРБИЈА КАО НАДАХНУЋЕ И ИСТРАЖИВАЧКИ ИЗАЗОВ

зборник радова у част
проф. др Сретена Петровића

Уредници

Војислав Филиповић

Ивица Тодоровић

Редакција

Михај Радан (Румунија), Мирко Благојевић, Милина Ивановић
Баришић, Гордана Благојевић, Драган Жунић, Станка Јанева (Бугарска),
Владимир Петровић, Александар Булатовић, Александра Папазовска
(Македонија), Ирена Љубомировић, Зоран Вучић, Нина Аксић,
Ана Савић-Грујић, Славиша Миливојевић, Жарко Вељковић,
Огњен Младеновић

Сврљиг

2023

УДК 008:39(082.1)

ЕТНО-КУЛТУРОЛОШКИ ЗБОРНИК

*Зборник је покренут 1995. године на иницијативу проф. др Сретена Петровића
и Етно-културолошке радионице Сврљиг*

Издавач: Центар за туризам, културу и спорт, Боре Прице 2, Сврљиг

За издавача: Драган Савић

Рецензенти: др Ана Савић-Грујић, академик др Јелена Јовановић, др Милина Ивановић Баришић, др Јована Бајовић Јоксимовић, др Александра Павићевић, др Тајјана Трајковић, др Биљана Савић, др Ивица Тодоровић, др Александар Булатовић, др Александар Капуран, др Владимир Петровић, др Војислав Филиповић

Припрема и штампа: Галаксијанис, Ниш

Тираж: 150

ISBN 978-86-6233-555-5

ОБРЕДИ И ОБИЧАЈИ КОД СРБА У СЕЛИМА СЕВЕРНОГ ДЕЛА ГОРЊЕГ БАНАТА У РУМУНИЈИ

Теренске белешке из деведесетих година XX века
ДЕО I: ОБРЕДИ И ОБИЧАЈИ ГОДИШЊЕГ ЦИКЛУСА

Јелена Јовановић
Музиколошки институт САНУ

e-mail: Jelena.Jovanovic@music.sanu.ac.rs

Апстракт: Рад доноси резултате теренског истраживања вршених у насељима Горњег Баната у Румунији са српским становништвом, у циљу бележења преваходно етномузиколошке, али и етнолошке грађе о обредима и обичајима годишњег и животног циклуса. Грађа је сакупљена током последње деценије XX века, приликом, колико је познато, прве посете овом терену од стране истраживача из Србије из области хуманистике. Циљ рада је објављивање грађе која је забележена од казивача који су били рођени у првим деценијама и почетком XX века.

Кључне речи: румунски Банат, Војводина, околина Тимишвара, Срби у Румунији, обреди и обичаји.

Abstract: The paper brings the results of fieldwork that was done in settlements with Serbs in Upper Banat in Romania, with the aim to record primarily ethnomusicological, but also ethnological materials about the rituals and customs of the year and of the life cycle. Materials have been collected within the last decade of the 20th century and, as far as known, the first visit of a researcher from the sphere of humanities from Serbia. The aim of the paper is publishing of the material recorded from tellers that were born in the first decades and at the beginning of the 20th century.

Key words: Romanian Banat, Vojvodina, Timisoara vicinity, Serbs in Romania, rituals and customs.

Овај текст је настао у току писања магистарског рада под насловом *Певачко наслеђе Срба у северном делу Горњег Баната у Румунији*, који је одбрањен јула 2001. године на Одсеку за етномузикологију Факултета музичке уметности у Београду, под менторством проф. др Димитрија Големовића.¹ Теренски рад на основу ког је прикупљен етнографски материјал који се овде по први пут објављује извршен је у трајању од укупно тридесетак дана, и то по десетак дана у току маја 1993, јула 1996. и августа 1997. године. Околности под којима је ова грађа прикупљена биле су одређене пре свега мојим теренским етномузиколошким истраживањима за потребе израде магистарске тезе, као и чињеницом да сам код професорке др Оливере Васић, етнолог и етнокореолога, тадашње професорке на Одсеку за етномузикологију, похађала предмет Етнологију као део магистарских студија. Основна сврха писања ових радова јесте да се на светлост дана изнесу резултати теренског истраживања у последњој деценији XX века међу Србима у румунском Горњем Банату, када су саговорници који су сведочили о појединим сегментима традицијског живота били они који су били рођени у првим деценијама и почетком XX века.

После прве посете терену румунског Баната, резултат у погледу музичке грађе био је, у смислу потребе да се забележе архаични облици музичког изражавања, поражавајући. На терену су махом забележене песме које су казивачи научили и певали током XX века, као део репертоара сеоских певачких друштава, као део радио програма и репертоара кафане. Од старијих облика традиционалне вокалне праксе забележене су углавном свадбене песме, приповедне, понека *нарицаљка*; остали жанрови који задржавају везу са обредним и обичајним сеоским животом били су већ одсутни из праксе, па самим тим и из мог теренског материјала. Зато се испоставило да је путем музичке традиције немогуће успоставити чврсту везу са старим облицима певања у другим областима Србије, где је архаична традиција још била жива. С друге стране, било је јасно да казивачи много радије говоре о старим обичајима и веровањима него што певају, и да је грађу ове врсте далеко лакше прикупити; стога је и рад на овом пољу био релативно лак, а вера у делотворност ових обичаја била је тада још увек, код казивача старе генерације, веома јака.

Стекавши увид у моје теренске налазе забележене током прве посете румунском Банату, 1993. године, и будући упозната са чињеницом да је старе слојеве музичког фолклора на овом терену веома тешко, ако не и немогуће пронаћи, док казивачи, с друге стране, веома радо и много говоре о обредима, обичајима и веровањима, професорка Васић је предложила да моји наредни обиласци терена значајним делом буду посвећени систематском истраживању управо овом сегменту традицијског живота Срба у овом делу румунског Баната, и то у два велика сегмента питања: о годишњим обредима и обичајима, и о обредима и обичајима животног

¹ Овај рад, прерађен и допуњен, објављен је једну и по деценију касније као издање Савеза Срба у Румунији и Музиколошког института САНУ (в. Јовановић 2015).

циклуса. Професорка Васић ме је охрабрила и подстакла, такође, да резултате тих теренских налаза повежем са одговарајућом, у оно време доступном етнолошком литературом, како би се, макар делимично, дошло до сазнања о томе са којим геокултурним регионима у Србији култура Срба у румунском Банату има највише сродности, ако се упореде стари слојеви веровања, обреда и обичаја. Тако сам, уз помоћ професорке Васић, формирала формални упитник за одласке на терен 1996. и 1997, за шта су главни узори била књига Миле Босић, *Годишњи обичаји Срба у Војводини* (1994) и монографије појединих насеља румунског Баната са српским становништвом. За овај подстицај и подршку, изражавам дубоку захвалност, и овај чланак, као и наредни који је у припреми, посвећен обредима и обичајима животног циклуса, с пијететом посвећујем професорки Оливери Васић.

Од примарног интереса за рад били су подаци из северног дела румунског Горњег Баната. У питању је регион који својим географским положајем одговара распрострањености *кикинских говора* код Срба обих крајева; реч је о насељима: Велики Семиклуш, Велики (Српски) Семпетар, Чанад, Фенлак, Саравола, Нађфала, Варјаш, Кетфел и Моноштор. Обреди и обичаји из овог региона унеколико се разликују, као и говор, од оних у јужном делу Горњег Баната, где су заступљени *вршачки* говори; на овом подручју такође сам вршила истраживања, и прикупила грађу из Рудне, Чакова, Толвадије и Ђира. Као трећи подрегион који је био у фокусу мог теренског рада, јесте Банатска Црна Гора, која се такође разликује по својим говорним особинама, али и по детаљима у обредима и обичајима (села Краљевац, Петрово Село и Станчево у Банатској Црној Гори посетила сам у наведеном периоду као први истраживач области хуманистике из Србије). Материјали прикупљени у Банатској Црној Гори, будући да је реч о посебној предеоној целини којој у ово време није било могуће посветити пуну истраживачку пажњу, у овом тексту стављени су у фусноте.

Очекивана сличност обреда и обичаја у првом реду са онима у Војводини овим истраживањима је многоструко потврђена, као и културно јединство традиција Срба насељених северно од Саве и Дунава, у простору јужне Паноније. Такође, нађене су одређене специфичности у односу на Војводину. У циљу налажења паралела са обредима и обичајима других српских крајева, свако уочено поклапање у тексту је прокоментарисано, са реферирањем на публикације у којима се ова сличност документује. Циљ овако конципираног рада био је да се покаже сродност обреда и обичаја Срба ових крајева са обредима и обичајима других области, како би се на основу тога донела и претпоставка о могућем пореклу (већине) српског становништва ове области с обзиром на матичне области иселавања са Балканског полуострва пред османским освајањима.

С обзиром на чињеницу да је на овом месту представљена грађа која је сакупљена на терену у последњој деценији XX века, у раду се сваки помен речи *данас* односи на време када је грађа забележена.

ГОДИШЊИ ОБИЧАЈИ

Зимски циклус празника започиње **божићним покладама**, а прво светковање обавља се на дан **Свете Варваре**. У румунском Банату, баш као и у Војводини (Босић 1996: 27–28) тог дана се вари жито. У Нађфали је још и *данас* уобичајено да се по један тањир (несамлевеног) жита, *кољива*, удели комшијама, за покојнике. У Варјашу је постојао обичај да се изнад жита које се кува постави срп, па да се касније гледа да ли је зарђао и какве су шаре од рђе. На основу тога се предвиђало колико ће бити успешан род житарица и да ли ће година бити родна.

Празник **Свети Никола** се обележава тако што, поред редовне службе у цркви и прослављања кућне славе у домовима чији је то *светац*, пре ручка сви укућани окусе од жита које је кувано на Св. Варвару. На дан Св. Николе се одржава и обичај који се у Војводини везује за дан Св. Варваре (Босић 1996: 29) посеје се мало жита у тањир, да никне и озелени до Божића. У средини тањира се увек остави округао простор за кандило или (ређе) за свећу.

У Великом Семиклушу и Фелнаку је био обичај да сва деца уочи празника очисте своје ципеле и да по једну ставе у прозор, да би у њих, по веровању, Св. Никола оставио поклоне (најчешће – слаткише). Истоветан обичај, преузет од становништва римокатоличке вероисповести, постоји и у градским срединама Војводине (Босић 1996: 31).

Туциндан је празник који је у северном делу Горњег Баната познат српском становништву. У неким местима се веровало да тог дана не ваља тући децу, да не би добијала батине преко године (Нађфала, Варјаш), што је слично са схватањем у војвођанским селима (Босић 1996: 37). Међутим, у другим местима је постојало управо супротно уверење: да је добро на Туциндан децу мало „пљеснути“, да их не би тукли на предстојећи велики празник. Каже се: „Ко се туче на Божић, тај биде болестан. Него на Туциндан, ондак мож“ (В. Семпетар).

У Варјашу се памти да је понеко од старих људи клао свиње баш на Туциндан, и то зато да би следио старинске обичаје. То се косило са схватањем млађих сељана, који су држали да на тај дан не треба радити веће послове.

Кад је реч о обичајима за **Рождество Христово – Божић**, о њима је сачувано веома много сећања и то је један од годишњих празника чије се прослављање код Срба ових крајева одржало у највећој мери.

На истраживаном подручју уобичајено је да положајник долази изјутра на Бадњи дан. То је прва особа која на тај дан долази у кућу. Називи за положајника у овом делу Баната су: *положник* (Варјаш, Кетфел, Чанад, Моноштор, Нађфала, Саравола), *положајник* (Велики Семиклуш) и *положајник* (Велики Семпетар).² Положајник је у свим истраживаним местима, по правилу, људски, било ког пола или узраста. На казивања о животињском положајнику – овци, или, сасвим изузет-

² У Рудни (југ Горњег Баната) каже се *положник*.

но, кози – наилази се само у селима Варјаш и Кетфелџ.³ У другим селима је познат обичај да, ако се управо тог јутра ојагњи овца или отели крава, домаћин унесе у кућу јагње или теле као положајника.

Полажење домова на било који други дан (Св. Варвару, Туциндан) у овим крајевима није познато, као ни израз „кокошињи полагањик“.

Као и у свим другим крајевима српског културног простора, и у Горњем Банату је у оквиру прослављања Божића било обавезно прављење обредних пецива. У свим истраживаним местима живо је сећање на већи број божићних хлебова: *здравље*, *велики колач*, *чесница*, *гумно* (сва истраживана места), *мали колачићи* (Велики Семиклуш), *закони* (Варјаш, Нађфала, В. Семпетар, Фелнак). Можда се може успоставити веза између *закон*а и *колача закон*ица у бољевачком крају (упор. Грбић 1909: 81). Сећање на *закон*е је, међутим, у далеко већој мери сачувано у српским селима Банатске Црне Горе.⁴ *Данас* се у румунском Банату најчешће праве *здравље*, *велики колач* и *чесница*, или само по један од ових колача.⁵ У Варјашу и Кетфелџу обичај је био да деца прстима додирују врелу чесницу, тек извађену из пећи (рерне), и то зато „да не гноју прсти“.

Обредно сечење *великог колача* по правилу је вршено на Божић, пред почетак ручка. Међутим, у појединим кућама у разним местима божићни *велики колач* резан је тек на дан Св. Василија Великог (на Нову Годину), као и у селима у Хо-мољу (Милосављевић 1914: 78).

Уношење *бадњака* је у овим крајевима ишчезло као обредна радња са посебним значајем. Ипак, уобичајено да домаћин на Бадње вече са дрвљаника донесе и у пећ стави по један већи пањ који може дуго да гори, од било ког дрвета. На тај начин је сачувана успомена на обредни чин. Овакав однос према бадњаку констатован је и у Војводини (Босић 1996: 75–83). Кад је реч о Србима у Румунском Банату, сећање на бадњак више је сачувано у јужном делу Горњег Баната и у Банатској Црној Гори.⁶

³ У јужном делу румунског Горњег Баната, према теренским истраживањима, уобичајено је увођење овце као положајника (села Рудна, Толвадија и Ћир). У селима дунавске клисуре, међутим, о териоморфном положајнику нема помена (упор.: Крстић 1987: 166; Костић 1971: 75–76).

⁴ Према наводу из литературе, у овом крају је прављено по седам *закон*а (Перинац 1984: 455), а према сведочењима на терену с краја XX века – по четири или пет. Колачи су представљали: сунце, месец са звездама, волове, прасиће, квочку са пилићима. Према казивачу у Петровом Селу, први међу овим колачима био је називан *Господ Бог*, одн. *где седе Господ Бог*.

⁵ За разлику од села Горњег Баната, у местима Банатске Црне Горе израз „чесница“ је непознат. Обредни колач који има њену функцију – ломи се за божићни ручак, а у њега је стављена пара (леј) – прави се од киселог теста и назива се *коглуф*.

⁶ У јужном делу Горњег Баната обичај је био да бадњак – грану од дуње (дугуње) сече најстарији у кући; на тај штап се нанижу комади сланине и kobасице, и то онолико колико има укућана. Тај штап је називан *ражаљ* (Рудна). У Банатској Црној Гори постојао је сличан обичај, за који се казало: *се намећо ветраљ* (Петрово Село). Овим комадом дрвета се кадила стока.

Последњих деценија бадњак постепено замењује *јелка* (В. Семиклуш), одн. *крискинђа*⁷ (В. Семпетар), за коју се сасвим јасно памти да су је у прошлости имале само немачке породице.

Различите божићне обредне поворке имале су и задржале посебно значајно место у животу свих народа на читавом овом подручју. Код Срба је најубичајеније било *коринђање*. Термин *коледање данас* се код Срба у румунском Банату не среће, мада се на њега може наићи и у литератури о српским божићним обичајима ових крајева.⁸ *Коринђање* се одвијало уочи православног Божића, на Бадње вече, у свим местима румунског Баната настањеним Србима, као и у Темишвару. Обичај се, услед велике старине и дубоке утемељености у српском традицијском животу, одржао до данашњих дана, заједно са неким говорним, одн. мелопоеским творевинама које се уз њега изводе.

Овај обичај *данас* изводе деца предшколског или школског узраста или, ређе, младићи. Он се састоји у томе да групе *коринђаша* обилазе село (или, у граду, поједина домаћинства) и, пошто на питање домаћину: „*Је л' слободно коринђати?*“ добију потврдан одговор, отпевају или одрецитују песме намењене за ту прилику, или божићни црквени тропар, *Рождество Твоје*. Као награду, од домаћина добијају по колач, коцке шећера или орахе.

Ношење вертепа у овим крајевима такође је (било) познато и распрострањено. Овај обичај су држали Срби (Моноштор, Саравола, Нађфала), али он се везује и за бугарско римокатоличко становништво, чијих се неколико села такође налази у Горњем Банату: са вертепом су у српска села (Чанад, Велики Семпетар, Велики Семиклуш) долазили Бугари из села Бешенове. У Чанади су Срби носили вертеп – *витлајем* (Босић 1996: 116) – тек у време пред II светски рат; у истом селу, старијим генерацијама овај обичај је стран.

У време пре II светског рата било је уобичајено да са групама мање деце која иду да *коринђају* (Велики Семпетар) или са вертепом (Нађфала, Саравола) иде још по један одрастао човек, или старији дечак, који је имао посебну улогу у обичају. Ова особа је од осталих била издвојена својим годинама, вишим растом и целокупним изгледом. Житељи српских села у северном делу Горњег Баната у Румунији овог члана обредне поворке називали су *чобан*, *чобанин* или *гуливрећа*.⁹ Он је био

⁷ Румунски: *crispum*.

⁸ У литератури се понегде, као општи назив за песме које се певају у време око Божића, јавља израз *коледарске* (Fgacile 1987: 169; Чизмаш и Тирић 1985: 106; Бугарски 1982: 87, 208). Међутим, кад је реч о румунском Банату, па и у Војводини, тај термин нема своје оправдано место. Народни назив за божићне опходе села у румунском Банату гласи *коринђање*, а за песме које се том приликом изводе уобичајен је назив *коринђе*. Израз *коледање* на терену се уопште не среће. Учесници у обреду су *коринђаша*, а не *коледари*, а једини припев који у овим песмама одражава чвршћу везу са обредом јавља се реч *коринђе*, а не *коledo*. Због тога ће у овом раду, као називи групе мелопоеетских творевина које се изводе на Бадње вече, бити коришћени изрази *коринђашке песме* и *коринђе*.

⁹ Израз *гуливрећа* код Срба у Румунији користи се за свештеничког помоћника који, идући са свештеником на *водице* уочи Ускрса или домаће славе, носи торбу са свештениковим, црквеним обредним прибором. У околини Кикинде је *гуливрећа* назив за особу која је пратила групу ђака који су о зимском Крстовдану ишла

обучен у куху, имао је шубару на глави, а у рукама је носио штап и торбу (или врећу) у којој је сакупио дарове. Он би за време коринђања или извођења представе остајао напољу, пред кућом, а по њеном завршетку био би позван унутра. За разлику од осталих чланова поворке, како казивачи објашњавају, није изговарао никакав одређен текст, већ би само пожелео добро вече, „више у шали“ (Саравола), и то измењеном бојом гласа и, ако би то био одрастао човек, био би почашћен ракијом. Његов главни задатак, према објашњењу казивача, био је у томе да децу из поворке брани од нападача (који би им у мраку, приликом обиласка села, могли отети добијене дарове). Међутим, његово учешће у обредној поворци свакако води порекло од маскираних ликова који су у прошлости обављали божићне опходе села. Његова улога је у већој мери сачувана у селима јужног дела Горњег Баната, где се за њих користи назив *зубе*, као и у Банатској Црној Гори, где су називани *чобанима*, а казивали су и одређени текст обредног карактера по уласку у кућу.¹⁰

У читавом Банату, па и на истраживаном простору у Румунији, распрострањен је и обичај *клоцање* (Јанковић 1957: 23; Босић 1996: 126 – 127), уз употребу *клоцалице* за коју је у румунском Банату уобичајен назив *цурка*.¹¹ Она се, као и у средњем и јужном Банату у Србији (Босић 1996: 116), углавном везује за обичаје које су изводили Румуни (Чанад, Фелнак) или Цигани/Роми (Нађфала, Велики Семиклуш, Варјаш). Појаве да *цурку* носе српски коринђани биле су, према казивањима на терену, нешто ређе (Кетфељ, Саравола, Велики Семпетар).

Опходи *звездара* нису били уобичајени међу Србима у Горњем Банату.¹² *Звезда* на дугачком штапу помиње се само у Кетфељу и Чанади, и то као новији део реквизита вертепаша Бугара-католика из Бешенове и Румуна.

Кад је реч о *бадњој вечери*, у Сараволи је упамћено да су укућани вечерали на поду. У Варјашу је у појединим кућама био обичај да се под сто на коме ће се вечерати ставе амови и срп.

У неколико места Горњег Баната потврђено је да је постојао обичај предвиђања временских прилика за сваки месец наредне године, и то помоћу дванаест љуски црног лука у које се до Нове године оставља по мало соли. Истоветан обичај забележен је и у околини Кикинде (где се уместо љуски од лука некад стављају и љуске од ораха: Ђурђулов 1951: 45) и у Црноречју (Грбић 1909: 88).

од куће до куће и појала *Во Јордање* (упор.: Ђурђулов 1951: 49). Напоменуемо још и да су у народном говору у Кетфељу израз *зуба* употребљавао за пастирске колибе и торове који су се налазили изван села (Степанов 1985: 51).

¹⁰ Исто.

¹¹ Румунски: *cusapra*.

¹² Теренским испитивањима утврђено је да је обичај *звездари* постојао у Банатској Црној Гори, пределу источно од Темишвара, где се налази четири српска села. *Звездари* су у овом крају описани као поворке дечака који су носили дугачке штапове са звездом на врху и високе капе на главама. Они су по доласку у кућу изводили малу представу чија је тематика Христово рођење. Зачудо, у литератури о обичајима у Банатској Црној Гори нема помена о звездарима (упор.: Перинац 1984: 455-457). Опходи звездара били су уобичајени и у српским селима дунавске клисуре (упор.: Костић 1971: 76).

Обредно омршивање на први дан Божића у Варјашју је обављано тако што би домаћин узео комад сланине и хлеба, отишао код оваца и тамо их окусио. За овај чин каже се *да примрсиш*. Овај обичај подсећа на обредно омршивање какво је забележено на Косову (Дебељковић 1907: 297–298).

У литератури и на терену потврђује се да је обичај *праћења Божића* (Бугарски 1982: 87; Степанов 1985: 222; Марков 1984: 222) или *чишћења Божића* био омиљен и распрострањен код Срба на читавом простору румунског Баната. Он се у свим истраживаним местима одвијао на трећи дан Божића (на дан Св. Стевана). Састојао се у томе да момци у групама, на коњима (Нађфала, Кетфел, Варјаш, В. Семпетар) или пешице иду у куће где има девојака и да чисте кућу и шталу. Било је случајева да су само посећивали куће девојака и уживали у гостопримству.

Одржавање оваквог обичаја на трећи дан Божића у делу Баната на територији Србије среће се у панчевачкој и кикиндској околини (Путник 1991: 19; Ђурђулов 1951: 46; Литвиновић, лична теренска грађа).

Општи обичај за дан **Светог Василија Великог (Нову годину)** јесте да се меси погача *василица*. Она би била украшавана – бодена троструком сламком жита или троструком танком трском; у Чанади је био обичај да се у средини василице остави траг мачкине шапе, што је констатовано и у неким местима српског Баната (Босић 1996: 169).

У Чанади је био обичај да уочи Св. Василија девојке и момци *дигу тањире* – гатају какви ће им бити суђеници. Њих деветоро би испред себе ставило по тањир окренут наопако. Испод тањира се налазио по један предмет из свакодневне кућне употребе (огледало, чешаљ, маказе, грумен угља, грумен соли, новац, шибице и др.), са одређеним симболичким значењем. Млади људи би, једно за другим, подизали тањире и тумачили значење нађених предмета. Овакво гатање истоветно је са обичајима забележеним у околини Бољевца, где су девојке и момци закључивали какав ће им бити суђеник према предмету нађеном испод панице (Грбић 1909: 21–22).

Овакво гатање можда се може довести у везу и са обичајем забележеним у Војводини, где би се о Новој години кувало девет ваљушака у којима су цедуљице са исписаним именима (Босић 1996: 164). Слично гатање за Нову годину, при чему би укућани из чеснице извлачили по један предмет, забележено је у Левчу и Темнићу Мијатовић 1907: 130). Наилази се на сродне податке и у литератури о обичајима у скопској котлини (Филиповић 1939: 379), а сличан обичај гатања помоћу тањира, али о Ђурђевдану, забележен је такође у Војводини.

У Банатској Црној Гори забележени су нешто другачији обичаји уочи Нове године.¹³

Обичаји везани за **Богојављење** у свим истраживаним местима су готово исти. Обавезан је обред свећења *водице* у цркви. Од домаћих обичаја упамћени су: обредно пијење освећене воде и залагање претходног дана спремљеним *пиктија-*

¹³ Окупљање друштва уочи Нове године у Станчеву се називало *четка* (чекање). Друштво би се сакупило код једног домаћина и *сиграло* би се, некад и са свирачима. У Краљевцу је забележено и да је уочи Нове године слама везивана за точак и паљена, а точак затим пуштан да се котрља низ брдо.

ма, које се понегде раздају суседима за душе покојника (Кетфељ, Варјаш, Нађфала, Фелнак).¹⁴ Обичај прављења и дељења пихтија забележен је и у Војводини (Босић 1996: 172), али и у другим српским крајевима, и то јужним, источним и југоисточним деловима Србије (Ђорђевић 1958: 357; Николић 1910: 127; Милосављевић 1909: 23). С друге стране, мешање и раздавање поскурица (*пескурица*) на Богојављење није познат код Срба у Горњем Банату, за разлику од других делова српског дела Баната, Срема (Босић 1996: 172–173) и југоисточне Србије (Ђорђевић 1958: 357).

Обичај да се на Богојављење баца крст у бунар упамћено је једино у Великом Семпетру. Тамо се је постојао обичај и да се тог дана, уз крст и мало богојављенске водице, у бунар баца и *ружа* од божићног *великог колача*, да би те године било кише.

У Фелнаку је обичај био и да сваки домаћин однесе освећену воду у шталу и њоме освети марву, а мало се сипа и живини да пије.

У Великом Семпетру забележено је казивање везано за дан **Свете мученице Јевдокије** (1. марта по јулијанском календару), о *баби Евдокији* и *бабиним козама*, што се може довести у везу са истим веровањем у јужним (Филиповић 1939: 392; Петровић 1907: 445–446; Дебељковић 1907: 261) и источним (Грбић 1909: 7–8) крајевима Србије. Сличност забележене приче из Семпетра са легендом из бољевачког краја огледа се нарочито у присуству мотива *девет бабиних кожуха (кожа)*.

Обичај на **ускршње** покладе, према казивачима на терену, своде се на старинске, народне, и на оне који су касније прихваћени кроз процесе акултурације.

Међу народним обичајима најчешће је помињано остављање белог лука у прозоре, као и мазање дечијих лица, кућних врата и шарки белим луком ради одбране од вештица, баш као и у Левчу и Темнићу (Мијатовић 1907: 156). У Кетфељу се то чинило белим луком посађеним недељу дана раније у саксију са цвећем на прозору. То подсећа на обичај у бољевачком крају да се на покладе посади бели лук (Грбић 1909: 32). Вечерало се обарено јаје и сир.¹⁵ Понекад је био обичај да се у води од барених јаја перу руке, да не би гнојиле. На покладе и на Чисти понедељак у свим домаћинствима су судови темељно прани и искувавани у цеђи (у рум. Банату каже се *цеђу*) у, због предстојећег поста. Општи обичај праштања на покладе није био познат. (Искали су опроштај једни од других уочи Тодорове суботе, пред заједничко причешће).

На покладе су обично на раскршћима везиване љуљашке и обредно пролећно љуљање је отпочињало тог дана.

Паљење ватри на покладе био је румунски обичај који су упамтили становници Великог Семиклуша. Румуни су палили ватре и на простору српског дела Баната (Босић 1996: 208).

¹⁴ Обичај раздавања пихтија за душу у већој мери се одржао у Банатској Црној Гори.

¹⁵ У Банатској Црној Гори (Станчево) био је обичај да се у току Беле недеље дели сир за здравље, а понекад и за покој душе. *Питије* су спремане за Задушнице у сирној недељи.

Маскиране поворке су постојале код немачког становништва у Варјашу и румунског у Великом Семиклушу, где су овакве представе називане *фашанге*, израз који је у употреби и у делу Баната на територији Србије (Зечевић 1978: 107–109; Илијин 1978: 205),¹⁶ а њихови учесници су носили и *џурку*. С друге стране, у Варјашу је забележено да су Немци на покладе правили по две лутке, мушку и женску, и стављали их на точак којег су вукла четири коња. Како се точак окретао, лутке су се покретале и то је изгледало као да играју или да изводе полни чин.

Друштвени обичај преузет из градских средина био је приређивање *бала*, у чијем је склопу некад био и наступ певачког или/и позоришног друштва, са представом или без ње. У Кетфељу се памти да је у оквиру бала једном приликом био организован маскенбал, али то се у овој средини сматра изузетком.

Кад је реч о обичајима везаним за **ускршњи (Велики, часни)** пост, за српско становништво у Горњем Банату карактеристично је да је омладина одлазила изван села, на места која су, као и у северном Банату у Србији, називана *бубалицом* (Ђурђулов 1951; Босић 1994: 210).¹⁷ Ту су млади, склоњени од очију старијих, играли/плесали и певали; било је уобичајено играње уз песму, без инструменталне пратње, као и извођење друштвених игара – *сигара* (в. Јоргован 2010)¹⁸ уз песму, што може бити остатак некадашњих обредних игара које су попримиле забавну функцију (Васић 1992). До времена теренских истраживања крајем XX века ова пракса се потпуно изгубила, а од старијих казивача, као и у литератури,¹⁹ наилазило се на сведочења о њеном постојању у прошлости.

Једини податак у вези са играњем старијих људи у посту забележен је у Варјашу: постојало је сећање на то да су старији у селу играли одвојени од младих, чему наши казивачи нису присуствовали.

Једино сведочење о маскираним поворкама у току ускршњег поста забележено је у Великом Семиклушу. Према овом сведочењу, у ово место су долазили Бугари католици из једног од суседних села и изводили игру под маскама *медвед*.

Ревена је обичај који се, као и у Војводини, (Босић 1994: 214) одржавао на Чисти понедељак, а који се у северном делу Горњег Баната крајем XX века памћен само у неколико места (Чанад, В. Семпетар, Саравола), што не значи да га у прошлости није било и у другим селима. Народни изрази који се срећу у вези са овим обичајем јесу: *жене се реване/ревену, су се ревениле* (Чанад, Саравола), *се ревенисале, су чистиле зубе* (В. Семпетар). На чисти понедељак би старије жене (Чанад: „само бабе“) – њих 15 до 20 – правиле своју забаву. Окупиле би се у кући једне

¹⁶ Тај назив, немачког порекла, везивао се у прошлости више за немачко становништво.

¹⁷ У селима јужног дела Горњег Баната у овом контексту више се користи израз *унка*. У Банатској Црној Гори (Петрово Село) места на којима су се млади окупљали називана су *код рипанчике и ђикаре*.

¹⁸ На идентичан термин за ову врсту забаве наилази се у Срему (Шкарић 1939: 93, 234, 235).

¹⁹ Поред вредних обавештења из северног дела Горњег Баната, податке о истој проблематици из његовог јужног дела добијамо из литературе (Марков 1984: 221) као и из сопствених теренских испитивања у селима Дињаши и Рудна.

између себе, провеселиле се уз послужење које су саме спремиле, а затим би ишле сокаком са марамицама у рукама, шириле сукње и подвикивале, пијући ракију. У Чанади је са њима некада ишао и гајдаш.

Овај обичај био је одржаван и код Срба у селима јужног дела Горњег Баната, док у Банатској Црној Гори, према теренским налазима, изгледа, није био познат.

Обредно **љуљање** у току Великог поста било је заступљено у свим истраживаним местима румунског Баната, као и у Војводини (Ђурђулов 1951: 49; Босић 1994: 195), али и другим крајевима Србије.²⁰ Прављене су љуљашке *на точак* и обичне љуљашке.²¹ Постављане су на дан поклада и стајале су током читавог поста; у Великом Семиклушу су руде и точак склањани преко седмице да их неко не би украо, па су поново постављани недељом ујутро. Љуљали су се понајвише млади, а око љуљашки би се скупило много радозналих посматрача. У Великом Семпетру се памти да би шалјивције понекад разлабавили љуљашку, па би понеко и пао са ње; онда би се за њега казало да је за нешто крив, или да је грешан.

У посећеним селима веома је живо предање везано за **Тодорову суботу**, одн. *Тиодорову* (Чанад), *тудорску* или *дудорску суботу* (Кетфељ). Старији људи, а поготово старије жене, живахно приповедају о томе како су их бабе као децу плашиле причама о *тудорским коњима* (Нађфала, В. Семиклуш, В. Семпетар, Саравола, Варјаш, одн. *тудорским коњима* (Моноштор) или *тодорцима* (Кетфељ, Варјаш).²² Читаве прве недеље поста, као и у Војводини (Босић 1994: 220), било је препоручљиво да сви укућани оду на спавање што раније, како се не би излагали опасности да их изгазе коњаници које предводи *Свети Тиодор* (Чанад). Према томе, и сва српска села румунског Баната припадају етногеографској целини у којој се на овај начин обележава прва недеља ускршњег поста.²³ У овим крајевима се памти да је било и шалјивција који су волели да у току те недеље, дижући извечери буку, заплаше децу, па и жене које не поштују забрану касног легања и рада по ноћи.

О прављењу кољива на тај дан углавном нема помена, осим у Великом Семиклушу, где је жито кувано, и као немлевено донешено у цркву за покој душа умрлих. У истом месту је био обичај да се у кући у којој је име домаћина Тодор месе посни колачићи, *мурмурице*. У Кетфељу, Великом Семпетру и Великом Семиклушу памти се да је био обичај да се млади и деца, да би били здрави, умивају или купају водом у коју је потопљен дренак.

У Чанади је забележено још једно усмено казивање да је некада, тридесетих и двадесетих година XX века, дешавало да се неколико момака (двојица или тројица) преруше у коња, *Тиодора*. Нажалост, не располажемо податком о томе да ли је

²⁰ Упор.: Ђорђевић 1958: 364; Грбић 1909: 32; Милосављевић 1014: 34.

²¹ У Банатској Црној Гори љуљашка на точак је називана *вито*.

²² У јужном делу Горњег Баната (Рудна) наилази се на изразе *Додоровска недеља* и *додоровци*, док се у Банатској Црној Гори за „коње Св. Теодора“ каже *тодорови*, одн. *Коњи тудорови*.

²³ Упор.: Зечевић 1981: 158.

реч о усамљеној појави и да ли је била везана за дан Тодорове суботе.

Био је обичај да се тог дана сви у породици причесте. Претходног дана су међу собом искали опроштај.

Сељани кажују да је било уобичајено паљење ватри изјутра на дан **Четрдесет севастијских мученика** или, како се у Горњем Банату овај празник још назива, на *четрдесет и четири мученика* (Чанад) или на *Миученице* (Кетфељ, Моноштор, Нађфала, Варјаш), одн. *четрдесет и четири мученице* (Варјаш). Назив овог празника у Горњем Банату је, као што се види, исти као и у Бачкој, Срему и северном Банату у Србији (Босић 1994: 226). У јужном делу Горњег Баната у Румунији ватре су такође паљене на овај дан, док се у Банатској Црној Гори ова обредна радња одвијала на Благовести.²⁴ Био је обичај да сваки домаћин или домаћица у крају свог дворишта упали ватру, а да је омладина и деца (ређе домаћин, као у Нађфали) прескачу. Исти обичај постоји и у српском делу Баната и у Бачкој, ређе у Срему (Босић 1994: 228), али и у селима дунавске Клисуре (Крстић 1987: 172–173), у североисточној Србији (Барјактаровић 1960: 24), у Хомољу (Милосављевић 1914: 37), Левчу и Темнићу (Мијатовић 1907: 133).

Старији људи у шали кажу да је требало да на тај дан попију по 40, односно 44 чашица ракије, као што је забележено и у околини Бољевца и у североисточној Србији (Грбић 1909: 45; Барјактаровић 1960: 25).

Повезаност овог празника са „испраћањем бува“ потврђује се у Чанади, Варјашу и у В. Семиклушу. У Варјашу су домаћице паљење ватре пропраћале речима упућеним суседима: „Хиш, моје буве на тебе!“; у В. Семиклушу, ватре су прескакане „да падну буве“, док је у Варјашу у сећању најстаријих сачуван први стих некадашње казиване песме у вези са бувама: *Мученице, мученице (...)*. Обредно *испраћање бува* на овај празник среће се и у источним и југоисточним крајевима Србије (Ђорђевић 1958); у бољевачкој области, у Хомољу и на Косову обредне радње у циљу заштите од бува обављају се на друге празнике (Чисти понедељак и Тодорову суботу; Грбић 1909: 37, 39; Милосављевић 1914: 36; Дебељковић 1907: 262). У В. Семиклушу био је обичај да се младима, пошто прескоче ватру, сипа мало земље за врат као заштита од шуге.

Казивање о томе да су ватре паљене да би отерале змије сачувано је једино у Кетфељу. Старе жене које иду око куће са запаљеним крпама последњи пут су виђене пре II светског рата у Моноштору, али није упамћена функција ове радње.

О мешењу већег броја „малих погача“ на овај дан упамћено је у Великом Семиклушу и Великом Семпетру.

Био је обичај да се од Младенаца почне са пролећним копањем (Нађфала) и са сејањем, јер „земља је врућа“ (Варјаш).

²⁴ У Станчеву (Бан. Црна Гора) добијен је податак да је на Благовести и Цвети у прошлости паљена ватра на капији, па су овце и свиње протериване да туда изађу напоље. Циљ је био да стока прође кроз дим, јер се веровало да ће је то заштитити од уједа змија. У селима Банатске Црне Горе ватра је паљена и на Велики петак, после изношења плаштанице у цркви; омладина је тог дана имала своје *сигре* поред ватре.

Повезивање празника Младенаца са повратком роде из топлијих крајева такође је потрђено у Варјашу, са чиме налазимо сличности са веровањем у Лесковачкој Морави (Ђорђевић 1958: 372) и Скопској Црној Гори (Петровић 1907: 446).

Понекад је био обичај да и на овај дан момци одлазе код девојака (Варјаш).

О радњама, па чак и о певању у прилици **кад се у пролеће први пут види рода** наилазимо на сведочење на терену и у литератури (Кулишић и др. 1970, 254). Гатало се према томе које је боје рода и у ком је положају: ако је црна, година ће бити родна, а ако је бела – неродна (Моноштор); „ако видиш роду да лети, живећеш дуго“; на коју кућу рода слети, у њој ће ускоро бити принове (В. Семпетар). Од свих веровања у вези са родом, изгледа да је у Горњем Банату најраспрострањенији следећи: кад се види рода, треба се проваљати по земљи да не боле леђа (Варјаш). Овакво сведочење забележено је и у селу Српски Семартон, у јужном делу Горњег Баната, где је уз ваљање на земљи требало изговорити и одређени текст (*Ај, штрче, бело луче, мене болу леђа!*; Бугарски 1982: 87). Чин обредног ваљања по земљи, али везан за прву грмљавину, прво кретање жаба или први сусрет са ждребетом, констатован је и у Босанској Крајини (Милићевић 1894: 111). Приликом теренског рада у Дињашу, у јужном делу Горњег Баната у Румунији, забележен је јединствен пример мелодије коју су деца, видевши у пролеће роду, певала уз мимичке покрете (*Родо, родо, тебе боле глава, мене не!*; Јовановић 2015, пример 9). Овакве песмице, на жалост, нису познате на ширем простору Горњег Баната.

О прослављању **Лазареве суботе** за коју је, као и у Војводини (Босић 1994: 232), најраспрострањенији назив *врбица*, казивачи листом сведоче да су у прошлости на тај дан деца ишла у цркву, где су, после вечерње службе, добијала на дар врбову гранчицу и звонце. У појединим местима јужног дела Горњег Баната (Дињаш) на овај дан је одржавана литија.²⁵

О постојању обичаја *лазарица* код Срба у Горњем Банату нема података у литератури, нити сигурне потврде на терену. Одржавање овог обреда на простору Војводине памти се само у Срему (Илијин 1978: 205). С друге стране, једино забележено казивање о томе да су у Горњем Банату Циганке (Ромкиње) посећивале домове да „честитаду Лазареву суботу“ забележено је у Српском Семпетру. Циганке, старије жене (просјакиње), долазиле су само у домове чији је домаћин или неки други члан породице тог дана славио имендан. Долазиле су рано изјутра, говориле: „Честитамо Лазареву суботу!“ и добијале су дарове у храни. Питање је да ли се ове посете, забележене само у једном месту, и то у кућама у којима су живели људи са именом Лазар, могу сматрати далеким одјеком некадашњег лазаричког опхода, и да ли су некада, у прошлости, овај поход пратиле и одређене песме.

²⁵ На Лазареву суботу поворка је опходила село од раскршћа до раскршћа на којима су били крстови (како се у Дињашу каже – *по ћошкови*), при чему је певан тропар Св. Лазару (*Обишчеје воскресеније*).

Другачије је кад је реч о овом обичају у Банатској Црној Гори, о чему постоје писани подаци, чак са забележеним фрагментом некадашње лазаричке песме.²⁶

На овај дан је понегде било уобичајено да се једу кокице (Варјаш).

Васкрсење Господа Исуса Христа – Ускрс било је у околини Темишвара, пре свега, третиран као црквени празник. Нема сведочења о присуству посебних народних обичаја на овај дан. Термин *Велигдан* казивачима је непознат, као и назив за прво офарбано јаје или његову посебну намену. Тог дана је приређивана играшка.

Другог дана Ускрса се у свим мањим местима излазило на гробље, негде пре, а негде после подне, као што је уобичајено у Банату на територији Србије (Босић 1994: 273). Трећи дан Ускрса није се празновао; тада су већ сви ишли на рад.

На **Мали Ускрс** (у прву недељу после Ускрса) на гробље се излазило у варошицама и градовима: Великом Семиклушу, Темишвару, Араду, Кикинди и Сегедину. У селима је општи обичај био да се на гробље излази другог дана Ускрса, али поједине (малобројне) породице су то чиниле на Мали Ускрс.

У Великом Семиклушу је други дан Малог Ускрса, понедељак,²⁷ називан *ружичало*, што је израз који је распрострањен и у војвођанским селима, било да се он односи на други дан Ускрса или на Мали Ускрс (Босић 1994: 273). Казивачи *данас* више не знају одакле овај назив. Задржана је само синтагма „идемо на ружичало“.

Обичај да деца и млади у пролеће иду на једнодневни излет у природу, одржаван до II светског рата, у селима Горњег Баната се назива *мајалаз* (Чанад), *мајалез* (С. Семпетар) или *мајалус* (Кетфел), док је у Војводини уобичајен израз *мајалос*. Ови изрази су варијанте основног израза *мајалес*, у значењу „излет, свечаност под ведрим небом“ (*Грађа за речник...* 1974). Податак о одржавању овог обичаја у Темишвару, под називом *мајалес* или *прохлажденије*, упућује на 1793. годину.²⁸ Према казивањима из горњобанатских села, мајалес се састојао у томе

²⁶ Једино сведочанство о давнашњем присуству лазаричког обреда код српског становништва темишварске околине налазимо у монографији о српским насељима у Банатској Црној Гори (упор. Перинач, „Банатска Црна Гора“), и то у Петровом Селу. Тамо су, како стоји у два разновремена записа, вршене одређене радње ради заштите од змија. Старије писмено сведочење које се чува у цркви у Петровом Селу и које, на жалост, није датирано, каже нам да је био обичај да се „на Лазареву суботу пре зоре ложе ватру у башти“ и да жене „са запаљеном крпом обилазе око ватре певајући: Беж, гујавице, ево иде лазарица! Врацбина због змија“ (упор. Исто, 504). Захваљујући овом запису, сазнајемо о томе да је у прошлости у једном месту Банатске Црне Горе било остатака некадашњег лазаричког обреда, од кога су била сачувана два елемента: паљење ватри и изговарање стихова обредног порекла. На другим местима у етнолошкој литератури наилази се на сличне остатке лазаричког обреда, чак уз навођење истоветних текстова који их прате (Зечевић 1973: 69-70). Према новијем запису (Перинач 1984: 454), на Благовести ујутру „пале се у башти три ватре уз веровање да се тако спречава долазак змија у кућу“ (упор. Исто). Опходи *лазарица данас* казивачима у Банатској Црној Гори нису познати. Истраживањима је, дакле, потврђено да се у новије време одржао само један елемент – паљење ватри, и то на Благовести, без икаквих мелопоеетских, или бар вербалних облика који би ту радњу пратили.

²⁷ Израз „побусани понедељак“ Србима из ових крајева није познат.

²⁸ Овај податак се односи на 12. мај 1793. године, када је одржана прва позната позоришна представа на српском језику у овим крајевима (Церовић 1997: 345).

да су школска деца ишла са својим учитељима у шуму или на Мориш, где су се играла и купала. Млади су на излету играли, забављали се и разговарали. Са њима су некад ишли и свирачи.

Тачан датум одржавања овог обичаја у Румунији није познат. Казивачи га везују за месец мај или за Тројице („недељу дана пре или после Духова“). У Војводини се *мајалос* везивао за дан Светог Ђирила и Методија, када су учитељи водили децу на целодневни излет (Босић 1994: 312–313), али и за дан 1. Маја (Илијин 1978: 205). За разлику од војвођанских места, празновање 1. маја у румунском Горњем Банату се везује за немачко становништво, које је тог дана одржавало своје обичаје.

Дан **Светог великомученика Георгија – Ђурђевдан** у свим српским местима румунског Баната је прослављан свечано. Старији казивач из Варјаша сећа се да су у време његовог детињства куће, капије и прозори на тај дан кићени зеленим гранчицама врбе, *жеже* (коприве), јоргована, затим глога, *раста* (Чанад) и селена (В. Семиклуш, Саравола). Тог дана су момци ишли код девојака и на превару их пецкали копривом: „Носиш у једну руку цвеће, а у џеп – жежу“ (Варјаш); „да си брз као жежа“ (В. Семпетар). На истоветну примену оваквих биљака о Ђурђевдану наилазимо и у разним местима Војводине (Босић 1994: 293).

Обичај да момци уочи Ђурђевдана ките девојкама куће познат је само у Сараволи, где су младићи ноћу носили гране јоргована и стављали их на куће својих девојака.

Кад је реч о ђурђевданским обичајима везаним за стоку, у казивањима се препознају два обичаја која су задржана у пракси код Срба у румунском Банату и која се могу протумачити као одјек некадашњег обредног жртвовања јагњета на Ђурђевдан, будући да је клање јагњета или једење јагњећег меса „један од главних објеката магијских активности“ (Босић 1994: 285). Реч је о следећим обичајима: 1) свака породица, било да су *свечари* или не, тог дана има јагњеће печење за ручак; 2) на њиви која је свећена било је везано јагње (са црвеном машном око врата, називано је *поповско*), и оно је домаћин намењивао свештенику. У овоме се, као и у сличним обичајима у Војводини, одржава симбиоза паганских обреда са хришћанским веровањима, при чему свештеници имају посебно значајну улогу, а јагње представља жртву за добру летину (Босић 1994: 303, 309).

Други обичаји око стоке на Ђурђевдан (промуза, ровашење) у овим крајевима нису познати. Само је у Банатској Црној Гори сачувано сећање на то да је некада око Ђурђевдана мерено колико чије овце имају млека, да би се касније према тој мери делио сир.²⁹ Овај обичај је одржаван на Ђурђевдан и у српским и у румунским селима дунавске Клисуре (Крстић 1987: 169–170; Костић 1971: 82).

²⁹ За овај обичај се у народу казало: *да примеримо овце* (Станчево). То је чињено обично у недељу пред Ђурђевдан, и то на пашњаку за овце, који је називан *вилагош* (Петрово Село, Краљевац). На друга сведочења о прослављању Ђурђевдана у Банатској Црној Гори, која би сезала у даљу прошлост и откривала старија веровања или предања везана за овај крај, а која би се могла очекивати с обзиром на то да сва четири српска села овог краја као сеоску славу славе Ђурђевдан, нисмо наишли и поред упорних распитивања. Отуда произилази да је ова заједничка сеоска слава новијег и искључиво хришћанског порекла.

Услед веровања у благодатну моћ ђурђевданске кише, и у српским селима румунског Баната одржавани су обичаји чији је циљ био да утичу на појаву кише која је у то доба године неопходна усевима. Ови обичаји се могу сврстати у неколико група: 1) у већини села се на Ђурђевдан литија одржава уколико је у време око празника владала суша; 2) међусобно поливање или поливање девојака водом и 3) тог дана село обилазе *додоле* – румунске Циганке (Варјаш, Кетфељ и Моноштор; о овоме ће бити више речи нешто касније).

У Кетфељу је на Ђурђевдан обавезно приређивана литија; ту су, као и у још неким местима јужног дела Горњег Баната,³⁰ у литији, „са крстом“, свећени жито и бунари. У другим местима литија је ишла само у случајевима кад је било сушно време.

У скоро свим истраживаним местима било је уобичајено да тог дана момци поливају девојке водом (осим у В. Семпетру, где се овај обичај везује искључиво за немачко становништво), а понегде и да се сељани међусобно поливају, без обзира на пол и узраст (Кетфељ). У Фелнаку су девојке, кад им момци дођу са копривама, бацале воду на њих. Обичај поливања девојака у овом крају није имао тако церемонијалан карактер као у северном делу југословенског Баната (Босић 1994: 297), можда, делимично, са изузетком В. Семиклуша, где је упамћено да је групу момака пратио гајдаш.

Обичај плетења венаца на Ђурђевдан задржан је у Кетфељу до пред II светски рат, али у непосредној вези са литијом. Венце су плеле девојке које су желеле да се удају. Број венаца није био одређен, а стављани су на литије и на црквено „небо“. Девојке и младе удате жене које су ишле на литију облачиле су се у бело, баш као што је био обичај и у Војводини (Босић 1994: 308).

У Кетфељу постоји живо сведочење о одласцима на чудотворни извор уочи Ђурђевдана, што се може упоредити са сличним подацима из Војводине (Босић 1994: 297 – 298), о чему ће бити речи у следећем одељку.

На овај дан је у свим селима приређивана играшка.

Израз **руса среда** или **средоруса (Преполовљење)** Срби у околини Темишвара не познају. Као и у Војводини (Босић 1994: 282), казивачи *данас* углавном и не знају за овај празник. Термин који се среће, а односи се на Преполовљење је *среда кад се шконије*, одн. *шкони сенак* (Кетфељ), што на сликовит начин већ доста казује о веровању везаном за овај дан, односно за ноћ уочи овог дана, распрострањеном у северном делу Горњег Баната. То веровање се односи на један лековит извор у близини бугарског села Винга (под јурисдикцијом католичке цркве). Према казивањима старијих жена из Кетфеља, сматрало се лековитим преноћити поред овог извора, али да он има посебну лековиту моћ уочи Ђурђевдана, уочи Спасовдана и у *среду кад се шконије сенак*. У Кетфељу је забележено веома живо и уверљиво казивање о извору и биљци *сенак* која до поноћи између уторка и среде стоји право, а у поноћ се *прикрије* (прекрха, прекрши, прекрине).

³⁰ Опходи су у Дињашу имали облик *литије*; свештеник би осветио поље и после тога је очекивана киша.

Сенак је локално име биљке за коју су везана одређена веровања у вези са вилама, култом мртвих и култом воде. Готово идентично веровање у биљку сличног имена *јасенак* (Туцаков 1996: 363) чија су лековита својства позната народној медицини, али у науци још нису довољно проучена (Исто), забележено је у околини Смедерева, где се моћ ове биљке исказује уочи Ђурђевдана и уочи Спасовдана (Софрић 1912: 126–128), па и у Срему, где јасенак, по веровању, има посебно лековито својство уочи Спасовдана (Босић 1994: 315).

На друге обичаје у вези са русом средом и на народне термине који упућују на међусобно сродна веровања наилази се у јужним, југоисточним и источним српским крајевима (Филиповић 1939: 395, 402; Петровић 1907: 449; Ђорђевић 1959: 385–386; Николић 1900: 89; 1910: 139; Грбић 1909: 66).

Литије се у српским селима румунског Баната углавном одржавају о празницима у периоду од Ускрса до Духова, а некад, у случају суше, и касније (на пример, о Св. Илији). Као и у Војводини, литије су проношене до II светског рата (Босић 1994: 305), а касније су их власти забрањивале. За литију је уобичајен и израз *идемо за крстом* (Чанад), одн. *сас крстови* (Моноштор). Литија је започињала после празничне литургије. Поворка је обилазила крстове који су се налазили на разним крајевима села,³¹ или пак сваке године по један крст. Освећивано је жито, виноград и места на којима је напајана стока. Девојке и младе жене, обучене у бело, плеле су венце од траве или од младог жита и стављале их на литије и на „небо“, или својим момцима на шешире (Чанад).

За српска села у околини Темишвара карактеристично је да су одржавала по неколико литија у току године: једну на дан црквене славе, а остале на одређене дане (други дан Ускрса, Ђурђевдан, Спасовдан, Недељу Светих Отаца, други дан Духова) или, уколико нема кише, или ако би киша предуто трајала, на друге празнике. Оваква пракса приређивања литије више пута у току године среће се у Војводини (Босић 1994: 307; Филиповић 1952: 148), али и у другим српским јужним и југоисточним крајевима (Филиповић 1939: 358; Николић 1910: 150; Ђорђевић 1958: 223; Мијатовић 1907: 136).

Најважнији обичај код Срба на **Вазнесење Господње – Спасовдан** у читавој Румунији,³² па и у Војводини (Босић 1994: 315), јесте црквени парастос (помен) свим мртвима, погинулима у I и II светском рату. Овај обичај одржава и српска црква у Румунији, тако да се он одржао у скоро свим српским селима са те стране државне границе, као што је у литератури констатовано за село Свиницу у дунавској Клисури (Костић 1971: 82). Порекло овог обичаја је вероватно у давнашњем култу мртвих везаном за Спасовдан (Босић 1994: 315). Понегде се за овај празник

³¹ У Варјашу су после II светског рата сви (дрвени) крстови посечени. После револуције 1989, мајстор Радивој Росић поново је изградио крстове и поставио их на стара места. Ови нови крстови су од гвожђа, пресвучени белим лимом.

³² Податак је добијен у разговору са српским свештеницима у Румунији.

каже и *дан хероја* (В. Семиклуш).³³ Том приликом је понегде и литија ишла на гробље, а некад би парастос био одржан испред цркве, код споменика погинулима (јер су опевани покојници који су умрли у туђини, што често значи – и у првој Југославији). Уколико би у ово доба године било сушно време, са литијом би се ишло и до крстова око села и читане су молитве за кишу. У Великом Семпетру је на овај дан у литији свећена и марва.

У Великом Семпетру је био обичај да се на Спасовдан, дуж улица којима ће проћи литија, поставе гране раних, мајских трешања. То је чинио сваки домаћин (који је имао трешње) испред своје куће.

У време **између Спасовдана и Свете Тројице** у Кетфељу и Великом Семпетру био је понегде обичај (не у свим породицама) да се, ако би умро неко млад, *излива вода* за покојнике. У Семпетру је био одређен по један дан за то у току седмице (петак или субота, казивачи се не сећају тачно). Овај задатак обављала је девојчица. Носила је по два бокала воде у по три куће, а воду је изливала у суд, тако да је она била коришћена за пиће и кување. У Кетфељу је овај обичај (*ношење*, одн. *вучење извора*) отпочивао на Спасовдан, кад је вода ношена у десет кућа; сутрадан, у петак, вода је изливана у две куће, а у суботу – опет у десет. Овакав обичај је забележен и у неким селима јужног Баната на територији Србије (Босић 1994: 316).³⁴

Распрострањено је веровање да не треба радити тешке послове у **четвртке између Ускрса и Свете Тројице**. За ове четвртке каже се још и *зелени* (Кетфељ) и *грмљави четвртци* (Чанад).

На дан **Силаска Светог Духа на апостоле – Тројица – Духова**, у румунском Банату *Дови*, одн. *Доуви*, у српским селима румунског Баната најчешће су одржаване литије, првог или другог дана празника. За време свечане службе у цркви плетени су венчићи од траве који су ношени и на гробље. Тог дана су капије кићене гранама храста.

О *краљицама* о Духовима у српским селима темишварске околине *данас* нема никаквог помена. Краљичке песме нису забележили ни старији записивачи, ни Сава Илић. У литератури чак постоји и категоричан навод: „Код Срба у околини Темишвара *краљица* није било“ (Костић 1990: 45).

Видовдан је некад био обележаван тако што су мајке и бабе рано ујутру изводиле женску децу у башту, где је требало три пута да кажу: „Види, Видовдан! Што видим очима, да урадим с рукама!“ (Нађфала, В. Семпетар).³⁵ Сличан обичај је постојао и у Војводини (Босић 1994: 348) и другим српским крајевима (Милићевић 1894: 132, Ресава; Грбић 1909: 67).

Уочи **Рођења Светог Јована Крститеља – Ивањдана** и *данас* се одржава обичај да жене, девојке и деца плету венце од ивањског цвећа, које окаче о капије

³³ Или: *за ероје* (Станчево у Банатској Црној Гори).

³⁴ У Горњем Банату у Румунији су непознати изрази „велика“ и „мала“ вода, док се они срећу у селима Банатске Црне Горе. У овом крају *велика вода* је изливана недељу дана пре Спасовдана и на сам Спасовдан. (О *малој води* биће речи у одељку о посмртним обичајима).

³⁵ Овај обичај је постојао и у јужном делу Горњег Баната.

и куће, па и пред црквом. У местима са мешовитим становништвом, по овим венцима се познаје које су куће српске. Обичај је да се венци окаче *за вида*, да буду на свом месту кад се смркне (Чанад), односно за вечерње (Варјаш). У Кетфељу је био обичај да сваки члан породице баци на кућу по један исплетени венац, па да гледа да ли се задржао на крову; ако падне, мисли се да онај ко га је бацио неће дочекати празник идуће године. На идентично тумачење овог обичаја наилазимо и у Војводини, у Радојеу (Босећ 1994: 354). У В. Семпетру се ово веровање сматра румунским. У Кетфељу је обичај био и да момци преко ноћи украду девојчин венац са куће; каже се да момак не може да се ожени док не украде венац. Обичај крађе венаца среће се и у Војводини, и то у Црепаји и Иланци (Исто). У Нађфали и Семпетру су венци намењивани и покојницима и одношени су на гробове.

Обичај паљења ватри на Ивањдан код Срба у овом крају није познат.

Веровања у Горњем Банату у вези са даном **Светих апостола Петра и Павла – Петровданом** углавном се, као и у Војводини (Исто, 358), везују за јабуке. У неким местима постоји забрана да се јабуке једу пре овог дана, а у другим – забрана да се оне секу, као и да се тресе дрвеће са јабукама. Верује се да ће, ако се ова забрана прекрши, падати *крупа* „велика као оне јабуке што смо ми јели“ (Чанад). На овај дан се месе гибанице (пите) са јабукама; ако би до Петровдана стигло ново брашно, мешене су од њега. Обичај са спуштањем колача у бунар у северном Горњем Банату није познат, али се одржавао у селима Банатске Црне Горе.³⁶ Обичај да на овај дан жене деле деци јабуке одржава се и *данас* у јужном делу Горњег Баната.

Ако би на Петровдан грмело, у Фелнаку се, према новом народном тумачењу, казивало да Свети Петар слави рођендан. У другим српским крајевима, као у Хомољу, овј дан је празнован „од треска“ (Милосављевић 1914: 62).

Остаци обичаја везаних за **жетву** одржавани су до времена кад су пољопривредне машине замениле жетеоце. Обичај који је најсвежији у сећању казивача јесте плетење венчића од новог жита на завршетку жетве. Понекад би овај венчић био оплетен и црвеном пантљиком. Стављан је на кола са житом, а затим на дувар или у конк, пред кухињским вратима. Семе из њега користи се при следећој сетви, у јесен, или се даје живини ако оболи (Кетфељ). У већини истраживаних места никакав посебан назив за овај венац није уобичајен, осим у Великом Семпетру, где се *за њега казало – попа*.

Изнад наређаних крстина постављао се последњи сноп, пун траве, који је такође називан *попа* и чија је улога била да заштити крстине од кише и ветра. *Поп* је у Великом Семиклушу био назив за влати жита које остају на њиви, непокошене, баш ако и у Црноречју (Грбић 1909: 264).

Кад би жетеоци, при повратку са жетве, пролазили кроз село, сматрало се да је добро полити их водом, да би падала киша која је потребна кукурузу.

³⁶ У Банатској Црној Гори некада је био обичај да се на Петровдан умеси колач од новог брашна и да се спусти у бунар, баш као и у неким крајевима Војводине, упор. *Ibidem*. Сличан обичај је забележен и у селима дунавске Клисуре (Костић 1971: 83).

Обичај да се на дан **Светог пророка Илије** коље стари петао заступљен је у свим српским селима румунског Баната (осим Фелнака, где се више не памти). Овај обичај је постојао и у Војводини (Босић 1994: 365), „у целом моравском округу, па до Тимока и у Источној Србији до Дунава“ (Тројановић 1983: 128) што обувата Неготинску Крајину (Барјактаровић 1960: 25), области Левач и Темнић (1907: 110) и Хомоље (Милосављевић 1914: 64), али и у дунавској Клисурси (Костић 1971: 84). По веровању, тиме се чини жртва: „да оде његова глава, а газдина да остане“ (Чанад). О томе да је ово веровање дубоко укоревљено у српској традицији ових крајева сведочи и прича из Нађфале да се једном домаћину петао, који није био заклан на празник, јавио у сну и рекао: „Ја сам ост'о, ти си очо!“; па га је газда одмах сутрадан заклао. Према казивању из Великог Семпетра, петао који не би био заклан на Св. Илију кукурикао би: „Црк'о газда, ост'о ја!“; На слична тумачења петловог оглашавања наилазимо и у местима Војводине (Босић 1994: 365), источне и североисточне Србије и околине Београда (Тројановић 1983: 128; Грбић 1909: 70).

Обредно клање петла није обављано на одређеном месту у кући или двооришту. Понегде, петлова глава се стављала под стреју (Нађфала), натакнута на кочањ од кукуруза или стављена на сунцокретов цвет (Варјаш), на кокошињац (В. Семиклуш), натакнута на комад дршке од метле (Варјаш), или се даје кокошкама (В. Семпетар); негде се скува у супи (Чанад), а понегде се и баци (Моноштор). Ове радње се, као што се види, разликују и у оквиру истих села, од породице до породице

У северном делу Горњег Баната, као и у Војводини, распрострањене су приче о томе да Свети Илија вози кола преко неба и да од њихове брзине зависе временске прилике на земљи: ако иду спорије, пада лака киша, а ако коњи галопирају, киша је јака, пуцају громови и пада град. Прича се и да Свети Илија има две сестре: Огњену Марију (Св. Марина) и Блугу Марију (Св. Марија Магдалина). Он не може да упамти кад је његов дан, а оне избегавају да му кажу, јер би, славећи, *правио параде* и то би могло да буде опасно за сав живи свет на земљи. (То је зато што он, према казивању из Чанади „Има здраво луду нарав!“). Зато га сестре испрва умирују и заваравају да је његов дан још далеко, а кад прође, сачекају да их брат поново пита, да би му рекле да је празник прошао. Због тога, ако на дан Св. Илије не загрми, у народу се каже да му, сигурно, сестре нису ништа рекле. Кад се гром чује неког од следећих дана, каже се да се Св. Илија љути јер је управо сазнао да је опет пропустио свој празник.

У Варјашу се каже и да *Св. Илија пали*, односно паљевином кажњава домаћине који његов дан не признају.

У Великом Семиклушу и Семпетру верује се да се не ваља купати пре Св. Илије, јер ће се онај ко тако ради удавити или ће добити шугу.

Казивало се и да је *илинска* киша плодна, да од ње добро успева кукуруз (Варјаш).

За Светог великомученика Пантелејмона – Светог Пантелију се у Варјашу верује да је брат Светог Илије и да и он громовима изражава гнев (*прави комедију*) ако прекасно дозна за свој имендан.

Уколико би лети владала суша, чињено је неколико различитих обреда са циљем да падне киша.

Као прва мера за коју се верује да ће помоћи у оваквим случајевима, обавља се молитва у цркви, уз обавезно клечање, или се са литијом (*за крстом*, одн. *сас крстови*) иде на жито.

Народни обичај који је распрострањен међу Србима на читавој истраживаној територији, а који је у вези са широко распрострањеним веровањем (Зечевић 1982: 71; Ђорђевић Т. 1938: 223–224) и готово истоветним обичајем забележеним у Војводини (Босић 1994: 343–344), Ресави (Тројановић 1911: 203), Хомољу (Милосављевић 1914: 393), Црноречју (Грбић 1909: 334), Левчу и Темнићу (Мијатовић 1907: 157) био је да се, у случају суше, украде крст са нечијег гроба, и то: са гроба покојника који је умро ван села, а донесен преко поља да се сахрани (В. Семпетар и Саравола), са гроба утопљеника (Фенлак) или са било чијег гроба (Кетфељ) и да се баци у бунар или у реку. Ово треба да се уради тајно. У Великом Семпетру (где се овај обичај сматра румунским) каже се да је крађа крста велика срамота и увреда за породицу покојника. Због тога се, према казивању, особа која је украла крст труди да га врати за који дан, док се не сазна да је уопште однесен.

Друга варијанта објашњења овог обичаја забележена је у Сараволи. Према њој, уколико би у селу био сахрањен неко ко је умро у даљини, веровало се да због тога киша неће падати шест недеља. Средство заштите од овог сушног периода била је – крађа крста и његово бацање у бунар. На веровања везана за крст бачен у воду наилази се и у Банатској Црној Гори,³⁷ док у јужном делу Горњег Баната њихово постојање није потврђено.

Када би владала суша био је обичај да српска села румунског Баната опходе *додоле* (са изузетком села Варјаш и Кетфељ, где су оне, као што је већ речено, биле активне и на Ђурђевдан). У већини места је потврђено да су ову улогу преузеле румунске Циганке које су певале на румунском језику (Бугарски 1982: 87; Чизмаш и Ћирић 1985: 106). Додоле су играле пред српским и румунским кућама, али не и пред немачким (Варјаш: „Нису они давали на так'е ствари“). Обичај да Српкиње, и то девојчице, иду у додоле вероватно се изгубио у време кад и на простору Војводине (Босић 1994: 342; Остојић 1900: 114), јер потврду о опходима додола-Српкиња у Горњем Банату добијамо само у Великом Семиклушу и Великом Семпетру.

У Чанади су додоле (румунске Циганке) ишле и са *цурком*, чију је улогу преузимао мушкарац.

³⁷ У Петровом Селу је обичај да *трбушата* (трудна) жена (као и у околини Бољевца, упор.: Грбић 1909: 336) изреже комад дрвета са крста покојника који је преношен до гробља по киши (каже се: *се запушила киша заједно с њим*) и да га баци у бунар. Овај чин није морао да се обави у тајности.

Био је обичај да се на први дан јесење **сетве** не једе ништа из куће. У вреће са житом стављане су румене јабуке и, као и у околини Бољевца и североисточној Србији (Грбић 1909: 265; Барјактаровић 1960: 26), семе из жетветног венчића.

Народни називи за сеоску **црквену славу** у северном делу Горњег Баната су: *храм* (Варјаш, Кетфел, Фелнак), *крам* (В. Семпетар, Саравола), *црквени крам* (Саравола), што је идентично са називом у Нишави и Лужници (Николић 1910: 155), али и *бучевка* (Чанад). Тог дана је одржавана свечана служба у цркви, а затим литија. После подне је приређивана игранка.

Славе занатлијских и других удружења код Срба у Горњем Банату, према расположивим подацима, нису уобичајене. Изузетке овог правила представљају: 1) певачка друштва (која обично делују при црквама): у Кетфелу (слави Рођење Св. Јована – Ивањдан); затим 2) Српска ратарска читаоница у Великом Семиклушу (слави Св. Јована, 20. јануара) и 3) женска удружења: Материнско удружење у Моноштору (Ђурђевдан), Сараволи (Рођење Пресвете Богородице – Мала Госпојина; Поповић 1991: 227–228) и у Нађфали (тамошње удружење је постојало веома кратко и казивачи *данас* више не знају када је била његова слава). Удружења су славила своје славе у времену од двадесетих година XX века, па до II светског рата.

Најпотпунији подаци у вези са овим прославама односе се на Материнско удружење у Сараволи. Тамо се прослава састојала у томе да кума (чланице су се у томе мењале сваке године) припреми славски колач, кољиво и друге колаче, што је у свечаној процесији било ношено у цркву, на литургију. После службе обављано је резање колача, одржане су здравице, кума би приложила цркви неки леп поклон и сви би се разишли кућама. Око два сата после подне жене, чланице Удружења, наставиле би са својим слављем код кумине куће. Свака од гошћи би донела по нешто од хране за закуску и по нешто за пиће, па би се забава, понекад и са свирачима, продужила „до првог мрака“ (Поповић 1991: 227–228).

Славе певачких друштава и Материнских удружења, а нарочито ових других, како претпостављамо, воде порекло из истоветне праксе у градским срединама панонске културне зоне (Рејн 1991: 115–120).

Светац је домаћи празник који је свечано прослављан у свакој српској кући у румунском Банату. У народу се говори: „Дођи ми на *светац*, *свечар сам!*“, док се израз „слава“ ретко среће. Према оваквој народној терминологији, могу се направити паралеле са другим српским крајевима где је она истоветна или веома сродна: дунавском Клисуром (Крстић 1987: 174–177), југоисточном Србијом (Лужницом и Нишавом; Николић 1910: 123–124), скопском облашћу (Филиповић 1939: 344; Петровић 1907: 436) али и панонским областима: Банатом (Ђурђулов 1951: 30–31), Сремом (Шкарић 1939: 85; Rihtman 1979/1980: 73) и Барањом.³⁸

Уочи *свеца* свештеник у кући освети водицу. Мешење славског колача било

³⁸ Податак је добијен у разговору ауторке текста са Олгом Плавшић, рођ. Ристић 1901. у Мохачу.

је обавезно (од II светског рата наовамо изгледа да се понегде више и не сматра посебно значајним; тежиште је на другим јелима и колачима који се износе за послужење). Кољиво се за овај дан не кува. Колач се не носи у цркву, већ га реже домаћин код куће. Кад га прелије вином, свако од укућана попије по мало од тог вина. При томе домаћин изговара: „Јест и биће!“ . Пре ручка се обавезно чита *Оче наш*.³⁹

На ручак су долазили рођаци. Остали гости су се окупљали после подне и остајали до ноћи. И *данас* се поштује обичај да домаћин не седа док год у кући има гостију. Ако би било снега, ишло се кроз село на саоницама, некад су ишли и свирачи са *арманикама*; одлазило се и код других *свечара* па се и тамо певало. Било је весело, а прозори кућа су се отварали.

Ко је био расположен, увече је ишао у кафану или у *комин* (дом културе) на игранку.

³⁹ У Банатској Црној Гори обичај је био да домаћин пред ручак одржи овакву здравицу: „На здравље укућанима, за покој душе мртвима, за славу Ђорђа (или другог светитеља)!“ Затим се прекрсти и ту прву чашицу треба до дна да испије.

ЛИТЕРАТУРА

- Барјактаровић, Мирко (1960). „О народним обичајима у североисточној Србији“, *Рад Конгреса фолклориста Југославије у Зајечару и Неготину 1958*, Београд: УФС.
- Босић, Мила (1996). *Годишњи обичаји Срба у Војводини*. Нови Сад: Прометеј.
- Бугарски, Стеван (1982). *По Семартону кроз простор и време*, Букурешт: Критерион.
- Грбић, Саватије М. (1909). *Српски народни обичаји из Среза Бољевачког*, Српски етнографски зборник XIV, Обичаји народа српскога, књ. II, Београд: СКА.
- Дебелковић, Поп Дена (1907). *Обичаји српског народа на Косову Пољу*, СЕЗб, књ. VII, Обичаји народа српскога, књ. I, Београд: СКА, 297-298.
- Ђорђевић, Драгутин (1958). *Живот и обичаји народни у Лесковачкој Морави*, СЕЗб LXX, Живот и обичаји народни, књ. 31, Београд: СКА.
- Ђорђевић, Тихомир (1938), *Неколики самртни обичаји у Јужних Словена* (сепарат).
- Ђурђулов, Јован (1951). *Иђошка хроника*. Кикинда: Библиотека Народног музеја у Кикинди.
- Зечевић, Слободан (1973). *Елементи наше митологије у народним обредима уз игру, Радови V*, Зеница.
- Зечевић, Слободан (1978). „Фашанге у Банату“, *Рад XX Конгреса фолклориста Југославије у Новом Саду 1973*, Београд: УФС, 107-109.
- Зечевић Слободан (1982). *Култ мртвих код Срба*. Београд: Етнографски музеј.
- Зечевић, Слободан (1981). *Митска бића српских предања*. Београд: „Вук Караџић“.
- Илијин, Милица (1978). „Орска традиција народа и народности Војводине“, *Рад XX Конгреса фолклориста Југославије у Новом Саду 1973*. Београд: УФС, 201-210.
- Јанковић, Љубица и Даница, (1957). *Прилог проучавању остатака орских обредних игара у Југославији*. Посебна издања, књ. ССLXXI, Етнографски институт, књ. 8, Београд: Српска академија наука.
- Јовановић, Јелена (2015). *Певачко наслеђе Срба у Горњем Банату у Румунији: сведочанства на истеку XX века*. Темишвар – Београд: Савез Срба у Румунији – Музиколошки институт САНУ.
- Јоргован, Јаворка Марков (2010). *Време безазлености (дечије игре у Поморицију)*. Темишвар: Савез Срба у Румунији.
- Костић, Петар (1971). „Годишњи обичаји у српским селима румунског Ђердапа“, Етнографски институт САНУ, Нова серија, књ. 1, Зборник радова, књ. 5: 73-87.
- Костић, Петар (1990). „Годишњи обичаји“ у *Етнолошки мотиви из српских енклава у Мађарској и Румунији*, каталог изложбе, Етнографски музеј; Београд.
- Крстић, Борислав Ђ. (1987). *Код Белог Брешка и око њега*, Критерион, Букурешт.
- Кулишић Ш., Петровић П. Ж., Пантелић Н. (1970). *Српски митолошки речник*, Београд: Нолит, 254.
- Литвиновић Селена, теренска грађа са простора јужног дела југословенског/српског Баната (лични архив).
- Марков, Светозар (1984). „Дињап“, *Из села у село*. Букурешт: Критерион, 193-363.
- Мијатовић, Станоје М. (1907). *Обичаји српског народа из Левча и Темнића*, Српски етнографски зборник, Књ. VII, Обичаји народа српскога, књ. I, Београд: СКА.
- Милићевић, Милан Ђ. (1894). *Живот Срба сељака*, *Српски етнографски зборник*, Књига прва, Српска Краљевска Академија.

- Милосављевић, Сава Мил. (1914). *Обичаји српског народа из Среза Хомољског, Српски етнографски зборник*, Књ. 19, *Живот и обичаји*, Књ. 3, Српска Краљевска академија.
- Михајловић, Велимир (1974). *Грађа за речник страних речи у предвуковском периоду, II том*. Нови Сад: Институт за лингвистику.
- Николић, Владимир М. (1900). „Нешто из народног празновања (у округу Пиротском)“, *Караџић II* (5): 89-91.
- Николић, Владимир М. (1910). *Из Лужице и Нишаве. Српски етнографски зборник*, Књ. XVI, *Етнолошка грађа и расправе*, Београд: СКА.
- Остојић, Тихомир (1900). „Обредне песме у Потисју“, *Караџић II* (6-7): 112-117.
- Рејин, Атила (1991). „Јеврејско женско удружење у Сенти (1872-1941)“, *Рад Војвођанских музеја* 33: 115-120.
- Перинац, Јагода и Стеван (1984). „Банатска Црна Гора“, *Из села у село*. Букурешт: Критерион, 365-506.
- Петровић, Атанасије (1907). *Скопска Црна Гора. Српски етнографски зборник*, Књ. VII, *Обичаји народа српскога*, књ. 1, Београд: Српска Краљевска Академија.
- Поповић, Небојша (1991). „Материнско удружење у Сараволи“, *Темнишварски зборник* 1: 227-228.
- Путник, Добривоје-Добра (1991). „Српске игре у Банату“, у: *Народне игре Србије, грађа, св. I Народне игре у Банату*, (ур. О. Васић), Београд: Факултет музичке уметности.
- Rihtman, Свјетко (1979/1980). „Katarina Lukić – narodni pjevač iz Вешенова“, *Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu, Nova serija* 34.
- Софрић-Нишевљанин, Павле (1912). *Главније биље у народном веровању и певању код нас Срба*, Београд: Свети Сава.
- Степанов, Љубомир (1984). „Кетфељ“, *Из села у село*. Букурешт: Критерион, 19-190.
- Тројановић, Сима (1983). *Главни српски жртвени обичаји*. Београд: Просвета.
- Туцаков, Јован (1996). „Јасенак, *dicatypus albus L.*“. *Лечење биљем*. Београд: Рад, 363.
- Филиповић, Миленко (1939). *Обичаји и веровања у скопској котлини. Српски етнографски зборник, Живот и обичаји народни*, Књ. 24, Београд: СКА.
- Филиповић, Миленко (1952). „Празник 'Оцило и кремен'“. *Зборник Матице српске за друштвене науке* 3: 148-149.
- Fracile, Nice (1987). *Vokalni muzički folklor Srba i Rumina u Vojvodini*. Novi Sad: Matica srpska.
- Церовић, Љубивоје (1997). *Срби у Румунији – од раног средњег века до данашњег времена*. Нови Сад: Матица српска.
- Чизмаш, Божидар, Ћирић Вишеслава (1985). „Фењ“. *Из села у село*. Букурешт: Критерион, 81-123.
- Шкарић, Милош Ђ. (1939). *Живот и обичаји „планинаца“ под Фрушком Гором. Српски етнографски зборник, Живот и обичаји народни*, Књ. 24, Београд: СКА.

Jelena Jovanović, Institute of Musicology SASA

RITUALS AND CUSTOMS OF SERBS IN THE VILLAGES
OF UPPER BANAT IN ROMANIA

Fieldwork notes from the 1990s

PART I: RITUALS AND CUSTOMS OF THE YEAR CYCLE

The paper brings the results of fieldwork that was done in settlements with Serbs in Upper Banat in Romania, with the aim to record primarily ethnomusicological, but also ethnological materials about the rituals and customs of the year and of the life cycle. Materials have been collected within the last decade of the 20th century and, as far as known, the first visit of a researcher from the sphere of humanities from Serbia. The aim of the paper is publishing of the material recorded from tellers that were born in the first decades and at the beginning of the 20th century.

Another goal of this paper is to show the similarities of Serbian traditional customs of this county in comparison to their customs in the areas of their origin in the Balkans before they moved in large numbers to the North, to the regions northern from the Save and the Danube (in front of the Ottoman invasion). This direction in the research was considered as the most reliable way to make a possible connection to the old layers of traditional music, which were almost impossible to find and trace during the field research.